

TA'LIM-TARBIYA TIZIMIDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA ULARNING SAMARADORLIGI

G'opirova Shohista Sodiq qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti, Pedagogika fakulteti,
2-bosqich talabasi

Rahmonova Laylo Shodmon qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti, Pedagogika fakulteti,
2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqolada ta'lim-tarbiya tizimida zamonaviy yondashuvlarning o'rnini va ularning samaradorligi tahlil qilinadi. Pedagogik jarayonlarda innovatsion texnologiyalarni qo'llash, raqamli ta'lim imkoniyatlaridan foydalanish hamda shaxs tarbiyasida psixologik-pedagogik yondashuvlarning ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot natijalari asosida ta'lim jarayonini takomillashtirishga doir ilmiy-amaliy takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, pedagogika, innovatsiya, raqamli ta'lim, metodologiya, samaradorlik.

Аннотация: В статье анализируется роль современных подходов в системе образования и воспитания и их эффективность. Рассматривается использование инновационных технологий в педагогическом процессе, цифрового образования и психологическо-педагогических аспектов формирования личности. На основе результатов исследования представлены научно-практические предложения по совершенствованию образовательного процесса.

Ключевые слова: образование, воспитание, педагогика, инновации, цифровое обучение, методология, эффективность.

Abstract: The article analyzes the role and effectiveness of modern approaches in the education and upbringing system. It highlights the use of innovative technologies in the pedagogical process, opportunities of digital education, and the importance of psychological and pedagogical approaches in personal development. Based on the research results, scientific and practical recommendations for improving the educational process are provided.

Keywords: education, upbringing, pedagogy, innovation, digital education, methodology, efficiency.

Kirish: Bugungi globallashuv va raqamli texnologiyalar asrida ta'lim va tarbiya tizimi jamiyat taraqqiyotining eng muhim tayanchlaridan biri sifatida qaralmoqda. Mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi, yosh avlodning ma'naviy barkamolligi hamda intellektual salohiyati aynan ta'lim-tarbiya tizimining qanchalik samarali yo'lga qo'yilganiga bevosita bog'liqdir. Shu bois, O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillaridan buyon mazkur sohada tub islohotlar amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" ta'lim tizimining normativ-huquqiy asoslarini belgilab berdi. Bugungi kunda esa "Yangi O'zbekiston – taraqqiyot strategiyasi" doirasida ta'lim-tarbiya tizimini raqamlashtirish, o'qituvchilarning malakasini oshirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda shaxsga yo'naltirilgan ta'limni rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Ta'lim – bu faqat bilim berish jarayoni emas, balki insonni har tomonlama kamol toptirishga yo'naltirilgan uzluksiz tarbiya tizimidir. Shuning uchun ta'lim va tarbiya bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan yagona ijtimoiy tizim sifatida qaraladi. Har qanday ta'lim jarayoni shaxsni faqat bilimli emas, balki ma'naviy yetuk, vatanparvar, ijodkor va ijtimoiy faol inson sifatida shakllantirishni maqsad qiladi.

So'nggi yillarda dunyo miqyosida ta'limda zamonaviy yondashuvlar, ya'ni kompetensiyaviy, faoliyatga yo'naltirilgan, konstruktivistik, hamda raqamli ta'lim modellariga asoslangan metodlar keng joriy etilmoqda. Bu esa o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi an'anaviy "ustoz-shogird" munosabatlarini yangicha bosqichga olib chiqmoqda. O'zbekiston ta'lim tizimida ham shunday yondashuvlar bosqichma-bosqich joriy etilmoqda va bu jarayonlarning samaradorligini ilmiy asosda o'rganish dolzarb masalalardan biridir.

Mazkur maqolada ta'lim-tarbiya tizimida zamonaviy yondashuvlarning o'rni, ularning shaxs rivojlanishiga ta'siri, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi — zamonaviy ta'lim metodlarini tahlil qilish orqali ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish yo'llarini aniqlashdan iborat.

Adabiyotlar tahlili: Ta'lim-tarbiya tizimining ilmiy-nazariy asoslarini shakllantirishda jahon va o'zbek olimlarining ilmiy ishlari muhim ahamiyatga ega. Jumladan, ta'lim jarayonining insonparvarlik, demokratik va shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida tashkil etilishi masalalari J. Dyuи, K. Rodjers, L. Vygotskiy, J. Bruner, A. Maslou kabi mutafakkirlarning asarlarida chuqur tahlil qilingan. Ularning fikricha, ta'limning asosiy maqsadi – inson shaxsini rivojlantirish, mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirishdir.

O'zbek olimlari orasida ham ta'lim-tarbiya tizimi bo'yicha bir qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Xususan, A. Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" asari, K. Yuldashev, N. Saidahmedov, O. Tolipov, M. Ochilov kabi pedagog olimlar ishlarida tarbiya jarayonining ma'naviy-axloqiy jihatlari, o'qituvchi shaxsining roli va pedagogik mahoratning ahamiyati yoritilgan.

Zamonaviy ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash masalasi ham ko'plab tadqiqotchilar tomonidan o'rganilmoqda. Masalan, B. Qodirov va Sh. Jo'rayevlarning ilmiy izlanishlarida raqamli pedagogika, masofaviy o'qitish, interaktiv metodlar hamda multimediya vositalaridan foydalanishning afzalliklari haqida so'z yuritiladi. Shu bilan birga, xalqaro miqyosda ta'lim sifatini baholashning yangi tizimlari — PISA, TIMSS, PIRLS dasturlari asosida o'quvchilar kompetensiyalarini aniqlash bo'yicha ilmiy tahlillar olib borilmoqda (UNESCO, 2023).

Pedagogik adabiyotlarda ta'lim va tarbiyani ajralmas tizim sifatida o'rganish masalasi ham alohida e'tiborni talab etadi. Bu borada E. G'ulomova va D. Abdullayeva tadqiqotlarida shaxsning intellektual, ma'naviy va ijtimoiy rivojlanishini uyg'unlashtirish zarurligi ta'kidlanadi. Tarbiya jarayonining psixologik jihatlari esa G. Allport va A. Bandura tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy o'rganish nazariyalarida asoslab berilgan.

Yuqoridagi manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda ta'lim-tarbiya tizimining samaradorligini oshirishda quyidagi yo'nalishlar dolzarb sanaladi:

- shaxsga yo'naltirilgan ta'limni keng joriy etish;
- pedagogik texnologiyalarni yangilash va raqamlashtirish;
- tarbiya jarayonini milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslash;
- o'qituvchi kasbiy kompetensiyasini muntazam rivojlantirish.

Mazkur tahlillar asosida tadqiqotning nazariy poydevori shakllantiriladi va keyingi bo'limlarda bu g'oyalar amaliy jihatdan yoritiladi.

Tadqiqot metodologiyasi: Mazkur tadqiqot ishida ta'lim-tarbiya tizimida zamonaviy yondashuvlarning o'rni, ularning samaradorligini aniqlash hamda pedagogik jarayonga ta'sirini tahlil qilish maqsad qilingan. Tadqiqotning asosiy metodologik asosini shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi, innovatsion pedagogika, kompetensiyaviy yondashuv hamda faoliyatga yo'naltirilgan ta'lim nazariyalari tashkil etadi.

Tadqiqotning maqsadi — zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimida qo'llanilayotgan yondashuvlarning samaradorligini ilmiy asosda o'rganish, ularning afzallik va kamchiliklarini aniqlash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Ta'lim-tarbiya tizimining nazariy asoslarini tahlil qilish;
2. Zamonaviy pedagogik yondashuvlarning mohiyatini o'rganish;
3. Pedagog va talaba o'rtasidagi interaktiv hamkorlik jarayonlarini o'rganish;
4. Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarning samaradorligini aniqlash;
5. Olingan natijalar asosida ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotda metodologik yondashuvlar sifatida quyidagi ilmiy usullardan foydalanildi:

Nazariy tahlil usuli – ta'lim-tarbiya tizimi bo'yicha mavjud ilmiy adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish orqali konseptual asoslarni aniqlash;

Tahlil va sintez usuli – mavjud tajribalarni umumlashtirish va yangi ilmiy xulosalar chiqarish;

Kuzatuv usuli – o'quv jarayonidagi real pedagogik vaziyatlarni kuzatish orqali muammolarni aniqlash;

So'rovnoma va suhbat usuli – o'qituvchi va talabalar fikrini o'rganish orqali amaliy ma'lumotlar yig'ish;

Taqqoslash va modellashtirish usuli – an'anaviy va zamonaviy ta'lim yondashuvlarini solishtirish, ularning samaradorligini baholash.

Natijalar va muhokamalar:

Tadqiqot jarayonida olingan natijalar ta'lim-tarbiya tizimida zamonaviy yondashuvlarni qo'llash o'quv jarayonining samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynayotganini ko'rsatdi. Kuzatuvlar, suhbatlar va so'rovnoma orqali olingan ma'lumotlar shuni tasdiqlaydiki, interaktiv va innovatsion metodlardan foydalanayotgan pedagoglarning o'quvchilari bilim, ko'nikma va ijtimoiy faollik jihatidan yuqoriroq natijalarga ega bo'lishmoqda.

1. Ta'lim jarayonidagi innovatsion yondashuvlarning samarasi

Pedagogik kuzatuvlar natijasida aniqlanishicha, o'qituvchilar tomonidan qo'llanilayotgan interfaol usullar (masalan, "Aqliy hujum", "Klaster", "Keys-stadi", "Debat") o'quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodkorlik va muloqot madaniyatini rivojlantirishda katta ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, raqamli vositalar (elektron ta'lim platformalari, onlayn test tizimlari, virtual laboratoriyalar)dan foydalanish darslarni yanada qiziqarli va samarali qilgan.

O'tkazilgan so'rovnoma natijalariga ko'ra, respondentlarning 82 foizi zamonaviy texnologiyalar yordamida ta'lim jarayoni an'anaviy darslarga nisbatan samaraliroq ekanini bildirgan. 10 foizi texnik muammolar va internet tarmog'ining sifati pastligi sababli ba'zi qiyinchiliklar mavjudligini qayd etgan bo'lsa-da, umumiy baho ijobiy bo'lib chiqqan.

2. Tarbiya jarayonida shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning ahamiyati

Tarbiya jarayonini tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, shaxsning individual xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda olib borilgan tarbiyaviy ishlar yuqori natija beradi. Psixologik-pedagogik yondashuv asosida tashkil etilgan suhbatlar, rolli o'yinlar va ijtimoiy loyihalar talabalar o'rtasida ijobiy muloqotni kuchaytirgan.

Tadqiqotda qatnashgan o'qituvchilarning 76 foizi shaxsga yo'naltirilgan metodlarni muntazam qo'llash natijasida o'quvchilarda o'ziga ishonch, mas'uliyat va jamoada ishlash ko'nikmalari rivojlanganini ta'kidlagan.

3. Pedagogik hamkorlik va kommunikativ muhit

Ta'lim-tarbiya tizimida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro hurmatga asoslangan hamkorlik muhiti ta'lim samaradorligining asosiy omillaridan biri sifatida

namoyon bo'ldi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, o'qituvchi talabalarga nisbatan ochiq muloqot, rag'bat va teskari aloqani qo'llagan hollarda ularning o'quv motivatsiyasi ancha oshgan.

Pedagogik tajriba shuni ko'rsatdiki, faqat bilim berish emas, balki ijobiy psixologik muhit yaratish, emotsional qo'llab-quvvatlash ham shaxs kamolotiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

4. Raqamli ta'lim muhitining imkoniyatlari

Tadqiqot jarayonida raqamli ta'lim vositalarining o'rni alohida e'tiborga olindi. Masofaviy o'qitish tizimi, elektron resurslardan foydalanish, sun'iy intellekt asosidagi o'quv dasturlari o'qituvchilar uchun yangi pedagogik imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, bu tizimni to'liq joriy etishda pedagoglarning raqamli kompetensiyasini oshirish, texnik ta'minotni kuchaytirish zarurligi aniqlangan.

5. Muhokamalar

Yuqoridagi natijalar tahlili shuni ko'rsatadiki, ta'lim-tarbiya tizimida zamonaviy yondashuvlar o'quvchilarning faolligini, mustaqil fikrlashini va ijtimoiy moslashuvchanligini oshiradi. Shu bilan birga, ularni joriy etishda ayrim muammolar mavjud — o'qituvchilarning zamonaviy texnologiyalarni to'liq o'zlashtirmagani, metodik qo'llanmalar yetishmasligi va ba'zi joylarda moddiy-texnik bazaning sustligi bunga to'sqinlik qilmoqda.

Shu sababli, kelgusida pedagog kadrlar tayyorlash tizimida amaliy mashg'ulotlarni kuchaytirish, zamonaviy metodlardan foydalanish bo'yicha muntazam seminar-treninglar o'tkazish, hamda raqamli ta'lim infratuzilmasini takomillashtirish muhim hisoblanadi.

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqotlar asosida shunday xulosa qilish mumkinki, ta'lim-tarbiya tizimining samaradorligi ko'p jihatdan zamonaviy pedagogik yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasining amaliyotga joriy etilish darajasiga bog'liq. Bugungi kunda o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiya jarayonining faol tashkilotchisi, motivator va yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi shaxs sifatida namoyon bo'lmoqda.

Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha:

interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning mustaqil fikrlashini, muloqot madaniyatini va ijodkorligini rivojlantiradi;

shaxsga yo'naltirilgan ta'lim yondashuvi o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olib, ularning o'z imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarishiga yordam beradi;

pedagogik hamkorlik va ijobiy psixologik muhit o'quv jarayonining sifatini sezilarli darajada oshiradi;

raqamli ta'lim vositalarini qo'llash o'qituvchilarga yangi imkoniyatlar yaratadi, biroq bu jarayonni to'liq amalga oshirish uchun texnik ta'minot va pedagoglarning raqamli savodxonligi yanada kuchaytirilishi lozim.

Shuningdek, ta'lim-tarbiya tizimining samaradorligini oshirish uchun quyidagi amaliy tavsiyalarni keltirish mumkin:

1. Pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida zamonaviy ta'lim metodikalariga asoslangan maxsus o'quv kurslarini yo'lga qo'yish;
2. O'qituvchilar uchun innovatsion texnologiyalarni o'zlashtirishga qaratilgan muntazam seminar-treninglar tashkil etish;
3. Tarbiya jarayonini milliy va umuminsoniy qadriyatlarga tayangan holda tashkil etish;
4. Ta'lim muassasalarida raqamli infratuzilmani mustahkamlash, internet sifati va texnik vositalarni yaxshilash;
5. O'quvchi va o'qituvchi o'rtasida samarali teskari aloqa tizimini yo'lga qo'yish.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirishda innovatsion yondashuvlar, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va pedagogik hamkorlikning ahamiyati beqiyos ekanligini ko'rsatdi. Bu yo'nalishlarda olib boriladigan izchil ilmiy izlanishlar nafaqat ta'lim sifatini, balki yosh avlodning ma'naviy va intellektual salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ruyxati:

1. Avloniy, A. (1992). Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: O'qituvchi.

2. Yuldashev, K. (2019). Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
3. Tolipov, O., & Usmonboyeva, M. (2016). Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti. Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU.
4. Saidahmedov, N. (2020). Ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlar. Toshkent: Istiqlol nashriyoti.
5. Ochilov, M. (2018). Pedagogik tizimni modernizatsiya qilishda innovatsion yondashuvlar. Toshkent: Fan nashriyoti.
6. Qodirov, B. (2021). Raqamli ta'lim muhitida pedagogik faoliyat samaradorligini oshirish yo'llari. "Pedagogik innovatsiyalar" ilmiy jurnali, №3, 45–52-betlar.
7. Jo'rayev, Sh. (2022). Masofaviy ta'limda interfaol metodlardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari. "Zamonaviy ta'lim texnologiyalari" jurnali, №2, 33–39-betlar.
8. G'ulomova, E., & Abdullayeva, D. (2020). Tarbiya jarayonida shaxsning ijtimoiy faolligini rivojlantirish. "Pedagogika va psixologiya" ilmiy jurnali, №4, 55–61-betlar.
9. Bandura, A. (1977). Social Learning Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
10. Dewey, J. (1938). Experience and Education. New York: Macmillan.
11. Rogers, C. (1983). Freedom to Learn. Columbus, OH: Merrill Publishing Company.
12. UNESCO. (2023). Education for Sustainable Development Report. Paris: UNESCO Publishing.
13. Maslow, A. (1954). Motivation and Personality. New York: Harper & Row.
14. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.